

SAN 301 – Seminár k Úvodu do sociální antropologie

Petr Večeřa (učo: 414946)

Téma eseje: „Zhodnocení a srovnání přístupu M. Harnera, J. Frazera, V. Turnera a E. Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství.“

Náboženství jako takové se stalo nezbytnou součástí lidské společnosti. Lidé po celém světě jsou náboženstvím ovlivňováni a jejich životy jsou proměňovány – tak mocné umí náboženství být. Badatelé a vědci stále hledají podstatu samotného náboženství a snaží se najít definici, která by dokázala spojit všechna světová náboženství pomocí jejich primárního základu. Ve své práci budu akcentovat především názory čtyř antropologů, kteří tomuto bádání zasvětili svůj čas. Budu srovnávat teorie G. Frazera, Edwarda E. Evanse-Pitcharda, Victora W. Turnera a Michaela Harnera. Pokusím se zjistit, zda mají jejich práce něco společného, zda se z jejich bádání dá vyvodit závěr, že podstata všech náboženství je jen jedna.

Jako první chci mluvit o práci Sira Jamese George Frazera, skotského antropologa a etnologa, kterého bychom mohli pro větší přehlednost zařadit do skupiny evolucionistů. Jeho zřejmě nejznámější prací je kniha Zlatá ratolest, která se zabývá studiem náboženství, ale také magie. V ní mluví především o porovnávání podstaty archaického náboženství. Ve svém díle uvádí mnoho příkladů o všemožných mýtech, magických rituálech atd. Zajímala ho především tabu, která jdou napříč primitivními náboženstvími. Právě tabu podle něj formovalo společnosti a kultury, když ty civilizované už je ke svému životu nepotřebují. Popisu také princip instituce posvátného krále, což byl proces, kdy byl král každý rok obětován a jeho úlohu zastoupil opět nový kandidát, což se pravidelně opakovalo.

Podle Frazera je první v pořadí magie a pak až následuje náboženství. Pokud lidí hledí s despektem na magii, podlehnou myšlence, či možná přání, že jim pomůže duchovní stránka. Pokud i ta zklame a nenaplní jejich představy, upínají se k vědě. Ač se to může zdát zvláštní, tak podle Frazera má magie a věda mnoho společného, obě tyto disciplíny manipulují s přírodními zákony ve svůj prospěch, kdežto náboženství stojí na své víře v duchovno. (Bowie, 2006)

Vědu a magii spojuje více věcí, na rozdíl od náboženství, má svá pevná pravidla, procesy, které jsou pevně dány a v tomto světě neplatí prvky náhody, štěstí či osudu. (Frazer, 1994)

Frazer zkrátka a dobře hodnotil náboženství jako filozofický systém, který produkuje spoustu omylů a nesrovnalostí, které by například věda dokázala naprosto bezpečně vysvětlit.

Druhým antropologem, jehož práci chci rozebrat je Sir Edward Evans-Pritchard. Pritchard nejvíce bádá v koloniální Africe. Jeho práce nese název Witchcraft, Magic and Oracles among the Azande, kde, jak už název napovídá, řeší především čarodějnictví a její význam. O necelých třicet let později vydal také dílo z názvem Theories of Primitive Religion.

Sám Pritchard se řadil k funkcionalistům, kteří svým protějškům – evolucionistům (jako byl třeba právě Frazer) vyčítali jejich malou terénní práci. Jejich tvrzení pak nazývali pouhými spekulacemi neb nejsou dostatečně ověřená.

On sám velmi podrobně popsal kmen a kulturu kmene Nuerů, kteří žijí na území Súdánu a právě na tomto kmene se snaží ukázat, že antropologové nemohou z „pohodlí své západní civilizace“ dostatečně fundovaně mluvit o náboženství v jiných kulturách neb jen samotné vnímání toho, co je to vlastně víra se velmi liší. Nuerové nemají žádný slovní obrat pro to, čemu my říkáme „věřím“.

Náboženství se tedy podle něj dá zkoumat i jinak a skrze odlišné projevy, než které my považujeme za běžné v oblasti víry. Otázky víry jsou více otázky podobné sociologickým než teologickým faktům. (Bowie, 2006). Náboženství se dle jeho mínění dá pochopit jen v případě, že člověk ho bude vnímat jako jeden velký celek a nebude se soustředit pouze na dané aspekty toho či onoho náboženství.

Victor Witter Turner byl britský antropolog, který úzce spolupracoval s Maxem Gluckmanem, který se věnoval studiu symbolů a tzv. přechodových rituálů. Turner, stejně jako Pritchard byl strukturalistou-funkcionalistou. Byl také katolíkem, což mu příliš v jeho práci nepomohlo, jelikož byl často obviňován z toho, že skutečnost, že je sám věřícím, ovlivňuje jeho práce a pohled na celou problematiku, kterou zkoumal.

Analyzoval iniciační rituály kmene Ndembu a poukázal na jejich funkčně sjednocující aspekty, pak také na prvky rituálů, které nesou jejich provozovatelům užitek a mají svůj značný význam, co se týče symboliky. (Eriksen, 2008).

Odmítal mluvit o některých národech jako o primitivnějších, pouze říkal, že tyto národy mohou užívat značně jednodušší technologie. Svůj čas věnoval konfliktu struktury a liminarity. Liminarita je (zjednodušeně řečeno) prostor, kdy jsou bytosti mezi něčím, mezi dvěma světy, pozicemi, které určí ať už třeba zákony či dané zvyklosti. Přechod z jedné pozice do druhé je liminarita.

Turner také zavedl pojem *communitas*, což je společnost osob, které se nacházejí v liminaritě.

Posledním rozebíraným antropologem je Michael Harner, který svůj život zasvětil šamanismu. Je sice pravdou, že Pritchard kritizoval Frazera za prakticky nulovou práci v terénu, ovšem v porovnání s Harnerem bledne i Pritchardovo zapálení do zkoumaného jevu. Harner se totiž rozhodl, že se sám stane šamanem. Této dovednosti se učil u kmene Jivaro Indiánů na Horní Amazonce. Stal se tzv. *going native*, jedním z šamanů, členů kmene. Toužil po tom, aby opět přiblížil šamanismus západnímu světu, který, jak věřil, má stále v sobě schopnost tuto praktiku přijmout, jen se to musí znovu naučit, neb to již zapomněl.

Harner ve své knize *The Way of Shaman* otevřeně přiznává, že součástí života šamana je užívání drog, které však ovládá samotný šaman a nikdy se nesmí nechat ovládnout.

Popírá také tvrzení, že šamanem může být pouze člověk. Harner říká, že bychom šamanství měli vnímat spíše jako jakousi vlastnost, kdy dojde k „překonání sama sebe“.

Nikdy netvrdil, že je šamanismus náboženství, naopak říká, že šamanismus může fungovat ruku v ruce s různými náboženstvími, například na Sibiři je tato koexistence běžná. (Michael Harner 1997)

Na závěr si tedy musíme říct, že antropologové shodu nenašli. Naopak spíše ukázali, že se ani neshodnou na tom, jakou cestou se vydat, natož jaký může být výsledný cíl. Postupem času se zkoumání posunulo od psacího stolu a knihoven, ke zkoumání přímo v terénu. Následně přišel průkopník Harner, který se nechal dobrovolně naprosto pohltnout zkoumaným fenoménem, aby ho mohl co nejlépe pochopit. A ačkoliv musím uznat že mi Harnerovo zaujetí a cílevědomost imponuje, musím se sám sebe ptát, nakolik se liší od Turnera. Turner byl katolík a právě tato skutečnost jeho práci pro mnoho lidí značně ovlivnila a poškodila. Byl obviňován z toho, že není schopen potřebného nadhledu – je ho nyní schopen Harner? Ač mě zaujal postupný vývoj metod, které badatelé v průběhu let využívají v honbě za poznáním, musím říci, že stále více a více uvažuji nad hranicí za kterou se ještě mohou vydat. Kdy jsou nestranní a profesionální, jde-li to vůbec, vždyť i něco tak

autentického jako je filmový dokument, vždy ponese rukopis svého autora. A kdy už antropologové dojdou tak hluboko, že ztratí kontrolu. Slovy Michaela Harnera – ovládají stále svou „drogu“ nebo už je ovládla?

Bibliografie:

MURPHY, Robert F., 1998. Úvod do kulturní a sociální antropologie. Praha: Sociologické nakladatelství SLON

ERIKSEN, Thomas Hylland, 2008. Sociální a kulturní antropologie. Praha: Portál

FRAZER, James George, 1994. Zlatá ratolest. Praha: Mladá fronta

TURNER, Victor, 2004. Průběh rituálů. Brno: Computer Press